

О. І. ЖУРБА*

ПЕРШИЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ПОСІБНИК ІЗ АРХЕОГРАФІЇ

Заяць А. Є. Спеціальні історичні дисципліни: навч. посібник. – Л.: Львів. нац. ун-т, 2010. – Зошит 1: Археографія. – 120 с.

Про те, що навчальна книжка мого львівського колеги і доброго приятеля Андрія Зайця приречена стати подією як для джерелознавчоорієнтованих фахівців, так і для дидактики української вищої школи, я був упевнений ще з 2006 р., коли Андрій

Євгенович з ентузіазмом повідомив, що вже ось-ось побачить світ його посібник з археографії, котрий повинен стати фрагментом у потужному “ланцюгу”, яким науковці історичного факультету ЛНУ планували охопити низку спеціальних історичних дисциплін. Здавалося, задум цей так і залишиться задумом, бо видання відкладалося з року в рік, а ідея “ланцюга”, ймовірно, перетворилася для її ініціаторів на “кайдани”, яких, зрозуміло, ватро було позбавлятися...

Отже, поява посібника з археографії – подія довгоочікувана, але не тільки... Ще у 1988 р. на першій Всеукраїнській нараді з питань вітчизняної археографії, йшлося про необхідність формування власної системи підготовки фахівців з археографії, що передбачало й створення відповідного навчально-методичного забезпечення. І якщо з того часу археографічний елемент був інтегрований у навчальний курс “Спеціальні історичні дисципліни”, що міцно закріпився в нормативній частині навчальних планів вищої історичної освіти на бакалаврському рівні, потіснивши на узбіччя фахової підготовки історика, як це не дивно, такі фундаментальні дисципліни як “історіографія” та “джерелознавство”, а курси “Археографія” та “Вітчизняна археографія” стали обов’язковим елементом, в усякому разі на історичному факультеті Дніпропетровського національного університету, при підготовці архівістів, власне спеціального навчального посібника, не кажучи вже про підручник з археографії, так і не було створено. А тому нині, не заглиблюючись у дискусію

* Журба Олег Іванович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

з приводу необхідності підручника як жанру науково-дидактичного характеру в сучасній вищій школі, розглядаючи невелику, ошатну, зроблену з душою і любов'ю книжечку, трохи заздрю своєму колезі, що випередив усіх, випустивши перший в українській історіографії посібник з археографії. Є певний привід для заздощів і львівським студентам, яким зусилля А. Є. Зайця і час зекономлять, і (особливо заочникам) нададуть акумульовану інформацію, розкидану у безлічі, як правило, раритетних видань, і, можливо, стануть віконцем у захоплюючий і трохи втаємничений археографічний світ.

Варто підкреслити, що своє науково-дидактичне завдання книжка виконує повністю. Цьому підпорядковані як її архітектоніка, так і оформлення. У вступі представлений термін “археографія” та його еволюція, предмет та об'єкт наукової дисципліни. Причому автор не обмежується менторськими констатаціями, а в межах жанру, і не лише у вступі, намагається вводити студентів до кола наукових дискусій зі складних термінологічних та теоретико-методологічних питань.

У книжці два основних розділи. Перший присвячений репрезентації археографії як спеціальної галузі історичної науки, другий – історії археографічної справи в Україні. Розділи необхідні, хоча з логікою їх розташування можна посперечатися, бо історичний огляд розвитку археографічних навичок, практики, методики, теорії, процесу дисциплінаризації археографії повинен підводити потенційного читача до розуміння того, яким чином складався сучасний стан цього сегменту історичного знання, котрий подекуди вже заявляє претензії на статус не лише допоміжної, спеціальної дисципліни, навіть не тільки наукової галузі, а цілої науки.

Наприкінці кожного з розділів вміщено розлогі й ретельно підібрані списки основної літератури. І хоча, зрозуміло, що серед неї переважна більшість бібліографічних позицій належить перу вітчизняних фахівців, зазначу, що автор досить докладно представив і класику російської археографічної літератури (праці С. Н. Валка, С. О. Шмідта, В. П. Козлова та інших).

Водночас, цілком природна перевага вітчизняного матеріалу надає мені підстави радити колезі при новому виданні посібника назвати його більш адекватно: “Українська археографія вітчизняної історії”, або “Археографія української історії”...

До вагомих переваг першого розділу книжки можна віднести чіткість і структурованість матеріалу (апофеозом останнього став підпідрозділ за номером 1.4.6.1.2.1. “Дипломатичний метод”). А. Є. Заяць зміг майже вичерпно представити, якщо так можна сказати, “скелет” археографії, тобто алгоритм і технології археографічної праці. Читач довідується про міждисциплінарне розташування археографії (С. 10–11), її дисциплінарні складові: польову (С. 11–16), камеральну (С. 16–23),

едиційну археографію (С. 23–44), їх структуру та відповідні етапи діяльності археографа. Автор на численних прикладах продемонстрував типи, види, форми археографічних видань, методи публікації джерел, елементи археографічного оформлення. Все це створює підстави для більш ефективного і усвідомленого засвоєння матеріалу, ознайомлення студента зі специфічною археографічною термінологією.

Розуміючи специфіку обраного жанру і, водночас, невідворотність претензій екстенсивного характеру до учбового посібника від фахівців-археографів, зазначу, що його автор зміг знайти оптимальну побудову і форму викладу, яка покликана адекватно репрезентувати технології і методики роботи археографа.

Другий розділ посібника представляє наскрізний огляд історії археографічної справи в Україні від давньоруських часів. Особливу увагу тут привертає авторська сумлінність, виявлена при написанні розділу, який завдяки прискіпливому і шанобливому ставленню до праць істориків вітчизняної археографічної справи, висвітлює не лише шляхи становлення й визрівання наукової дисципліни, але й історіографію української археографії, хоча б в її конспективному, з урахуванням обсягу і завдань посібника, майже бібліографічному вигляді. Причому ледве не в кожному підрозділі вміщено зображення титульних сторінок найпоказовіших монографій, публікацій, збірників, довідників, що не тільки позитивно впливає на візуальне сприйняття тексту, але й виконує важливу дидактичну функцію авторської акцентуації на найважливішу з рекомендованої літератури.

Високо оцінюючи науково-дидактичну та видавничу культуру навчального посібника, не можу утриматися від деяких міркувань, які, можливо, стануть у пригоді тим, для кого археографія не лише сфера суто практичної польової, камеральної та едиційної діяльності. Навряд чи в цьому заслуга або провина автора, але його праця цілком адекватно відбиває стан справ у розвитку археографії, що, як і будь-яка інша наукова дисципліна, окрім дієвої, предметної сфери свого застосування (в нашому випадку – пошукової, описової, публікаторської), набуває дисциплінарного статусу через формування власної теорії, націленої на розробку специфічного понятійного апарату, на пошук дисциплінарних просторів та обмежень, пізнавальних, соціокультурних, загальнонаукових функцій та можливостей, тобто на розробку відточеного, адекватного, сучасного наукового інструментарію, а значить і усвідомлених пізнавальних стратегій. Мені доводилося вже писати про те, що на тлі досить динамічного розвитку вітчизняної археографічної практики, спрямованої на екстенсивне розширення кола введених до наукового обігу джерел, що досить системно представлено в рецензованій книжці, відсутність ґрунтовного теоретичного осмислення сенсу археографічної роботи, її суспільного і науково-пізнавального призначення, вироблення теоретичних засад

археографічних методик, відсутність дискусійних майданчиків для обговорення всього цього кола проблем, становить характерну ознаку сучасного стану української археографії в цілому, прирікаючи її на провінціалізм, герметичність, свідому орієнтацію на славні часи і рівень археографічної практики другої половини XIX – початку XX ст. Але такий необхідний теоретичний розділ у навчальному посібнику з археографії так і не з'явився. Можливо, нарешті, чимось допоможе Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського...

Не можна не відзначити й того, що чітка, іноді занадто, системність, притаманна жанру посібника в цілому, а також вузько специфічний, вузько археографічний, технологічний спосіб обраний для репрезентації дисципліни не дозволив поглянути на розвиток археографії як на важливу складову історії історичного пізнання в цілому, тобто як на явище історіографічне. В цьому бачиться певна слабкість історичного розділу книжки, який, будучи підпорядкований вирішенню лише завдань інформування, втратив значно ширші можливості представити минуле археографії та історію її вивчення як метод історіографічного пізнання.

Не можна не помітити й деяких суто дидактичних недоглядів. Справа в тому, що жанр вимагає не лише монологічного представлення матеріалу, а й авторські виклики читача на діалог, спонукання його до активного засвоєння матеріалу, актуалізацію інформації через її включення в діяльність студента. А тому посібнику явно бракує запитань, різноманітних творчих завдань і проєктів, покликаних пробуджувати пізнавальну активність.

Втім, залишаюся переконаним, що гарна книжка повинна стимулювати роздуми, викликати дискусії, запитання до її авторів, тим паче, якщо це стосується тих, хто наважився першим представити цілу галузь знань. Не виключаю, що посібник може стати надійною основою для його подальшого опрацювання, переробки, переосмислення, насичення тексту новими матеріалами, його більш глибокого теоретичного осмислення, для пошуків ефективних форм дидактичної репрезентації дисципліни. Гадаю, що результати апробації посібника в учбовому процесі, його обговорення в експертному середовищі підкажуть автору напрямки подальшої роботи над текстом.

Вважаю, що праця А. Є. Зайця здатна створити ситуацію конкуренції на ринку добротної дидактичної літератури, бо запропонований формат посібника заслуговує на поширення не лише в межах львівського істфаку (в усякому разі його "експансія" в Дніпропетровському університеті гарантована).